

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

การปลูกผักในประเทศไทยที่ผ่านมา จะเน้นการผลิตที่ได้คุณภาพด้วยการใช้สารเคมีเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภค แต่เนื่องจากผู้บริโภคส่วนใหญ่เห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพมากขึ้น และในปัจจุบันผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้นทำให้มุมมองของผู้ผลิตเปลี่ยนไป และหันมาผลิตผักตามกระแสความต้องการของผู้บริโภคที่มีมากขึ้น (อรสา, 2545)

เกษตรอินทรีย์ (Organic farming) เป็นระบบเกษตรทางเลือกอีกระบบหนึ่งที่ใช้พื้นฐานของหลักการทางนิเวศวิทยามาประยุกต์กับการทำเกษตร โดยมีจุดประสงค์หลักในการทำเกษตรแบบยั่งยืน ให้ผลผลิตที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคและผู้ผลิต และในขณะเดียวกันก็ช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม โดยใช้หลักการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดการผลิตที่เน้นการผสมผสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้เศษพืชเป็นอาหารสัตว์และใช้มูลสัตว์และวัตถุดิบทรีย์อื่นเป็นสารบำรุงดิน โดยไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นในรูปของปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช และเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์เพื่อการผลิตในฟาร์มรวมถึงการไม่ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ที่มีการตัดต่อพันธุกรรม (GMOs) ที่ยังไม่มีข้อพิสูจน์ว่าจะไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผู้บริโภค (สุดใจ, 2545) จากหลักการเกษตรอินทรีย์ที่เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรในรูปแบบเกษตรทางเลือก มีเป้าหมายที่จะผลิตอาหารที่ปลอดภัยต่อการบริโภคโดยไม่ใช้สารเคมีเป็นปัจจัยในการผลิต และยังเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรทางการเกษตรที่เสื่อมโทรมลงจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตรอีกทั้งเป็นระบบที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ระบบเกษตรอินทรีย์เป็นที่ยอมรับของประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทำให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ได้รับความนิยม ปริมาณความต้องการจึงเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วแม้จะมีระดับราคาสูงกว่าผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่ผลิตแบบทั่วๆ ไป ประมาณร้อยละ 20-50 ทำให้ประเทศที่พัฒนาแล้ว และกำลังพัฒนาที่เป็นประเทศผู้ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออกตื่นตัวในการพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์เพื่อการผลิตอาหาร เพื่อการบริโภคภายในประเทศและเพื่อการส่งออกอย่างจริงจัง (สุดใจ, 2545) เกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยยังคงอยู่ในระยะเริ่มต้น ช่วงหลายปีที่ผ่านมามีกลุ่มใหม่ๆ ที่เริ่มปรับเปลี่ยนการผลิตเข้าสู่เกษตรอินทรีย์มากขึ้นทุกปี ทำให้การ

เจริญเติบโตของเกษตรกรอินทรีย์ไทยยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ระหว่างปี พ.ศ. 2545 – 2546 นับเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของขบวนการ

เกษตรกรอินทรีย์ไทย โดยเป็นช่วงจังหวะของการเปิดตัวเกษตรกรอินทรีย์ต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง (วิฑูรย์ และเจษฎา, 2546) สหกรณ์กรีนเนท จำกัด ในมูลนิธิสายใยแผ่นดิน ได้ประมาณการว่าพื้นที่เกษตรกรอินทรีย์ของประเทศไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นจาก 14,910 ไร่ ในปี พ.ศ. 2544 เป็น 55,992 ไร่ ในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 0.043 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมดของประเทศซึ่งมีอยู่ 131,270,000.00 ไร่ (วิฑูรย์ และเจษฎา, 2546) ในปี พ.ศ. 2545 ปริมาณการผลิตเกษตรกรอินทรีย์ยังคงขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีการผลิตข้าวหอมมะลิมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ผักสด (วิฑูรย์ และเจษฎา, 2546)

อย่างไรก็ตามระบบการผลิตผักอินทรีย์ก็ยังมีสัดส่วนของพื้นที่การผลิตน้อยมาก เมื่อเทียบกับพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมดของประเทศ ถึงแม้ว่านโยบายของรัฐกำกับอย่างชัดเจน มีโครงการส่งเสริมทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบลพร้อมทั้งการทำงานระดับล่างขององค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ แต่เกษตรกรหลายรายก็เลิกปลูกผักและหันไปประกอบอาชีพอื่น บางกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ก็ยังไม่สามารถขยายวงกว้างได้ (พฤกษ์ และคณะ, 2543) ทั้งนี้ที่ปกติราคาผลิตภัณฑ์เกษตรกรอินทรีย์มีแนวโน้มจะสูงกว่าราคาผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นประมาณร้อยละ 20-50 (วิฑูรย์ และเจษฎา, 2546) และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีแนวโน้มที่บริษัทขนาดใหญ่ในประเทศไทยเริ่มเข้ามามีบทบาทในการผลิตเกษตรกรอินทรีย์กันมากขึ้น โดยมีบริษัทเอกชนหลายรายเข้ามาทำธุรกิจด้านเกษตรกรอินทรีย์ ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจว่าผลตอบแทนและระบบการแบ่งผลประโยชน์ของเกษตรกรในระบบการผลิตผักอินทรีย์ มีการแบ่งสรรที่เกิดขึ้นจริงในระบบอย่างไร และมีการแบ่งประโยชน์ที่ควรจะเป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อทราบผลตอบแทนและผลการดำเนินการของเกษตรกรในระบบผักอินทรีย์ที่อยู่ในและนอกระบบสัญญาผูกพันในจังหวัดเชียงใหม่
- 2) เพื่อทราบการแบ่งผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบการผลิตและการตลาดผักอินทรีย์ที่อยู่ในและนอกระบบสัญญาผูกพันในจังหวัดเชียงใหม่

1.3 ทบทวนวรรณกรรม

1.3.1 เกษตรอินทรีย์

สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ หรือ IFOAM (2545) อ้างใน วิฑูรย์ และเจษฎิ (2546) ได้ให้คำนิยามเกษตรอินทรีย์ไว้ว่า เกษตรอินทรีย์คือ ระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารและเส้นใยด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเน้นที่หลักการปรับปรุงบำรุงดิน การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์ และนิเวศการเกษตร เกษตรอินทรีย์จึงลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก และหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช และเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์ แต่ในขณะเดียวกันก็พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติในการเพิ่มผลผลิตและพัฒนาความต้านทานต่อโรคของพืชและสัตว์เลี้ยง หลักการเกษตรอินทรีย์นี้เป็นหลักการสากลที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคม ภูมิอากาศและวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของทิพย์รัตน์ (2542) ที่ได้กล่าวถึงเกษตรอินทรีย์ว่า เป็นระบบการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช วัชพืช หรือในการกระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชตลอดจนไม่ใช้ปุ๋ยเคมีในการปรับปรุงบำรุงดิน แต่ให้ความสำคัญต่อการปรับปรุง ความอุดมสมบูรณ์ของดินและฐานทางชีวภาพ โดยใช้ซากของพืช ปุ๋ยพืชสด หรือมูลสัตว์ ในการปรับปรุง นอกเหนือจากนี้ยังห้ามใช้พืช หรือเมล็ดพันธุ์พืชที่มีการตัดต่อพันธุกรรม (GMOs) หรือห้ามใช้จุลินทรีย์ที่มีการตัดต่อพันธุกรรมในขบวนการหมักปุ๋ยชีวภาพ

1.3.2 ช่องทางการตลาดผักอินทรีย์

กลุ่มประเทศยุโรป คือ กลุ่มผู้ผลิตและผู้บริโภคอาหารปลอดภัยแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งของโลก ในตลาดกลุ่มนี้ผู้บริโภคต้องการอาหารที่มีความปลอดภัยและมีคุณภาพสูง ดังนั้นตลาดขายปลีกจึงมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งพบว่า ตลาดขายปลีกที่สำคัญมี 3 ช่องทาง ได้แก่ ซูเปอร์มาร์เก็ต หรือร้านสะดวกซื้อต่างๆ ร้านขายอาหารสด และการขายตรงให้กับผู้บริโภค (Frost&Sullivan, 1997) จากการวิจัยตลาดผักปลอดภัยของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียพบว่า ส่วนใหญ่เกษตรกรจะขายผักปลอดภัยให้พ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น (local broker) โดยเกษตรกรจะบรรจุหีบห่อติดฉลากและขนไปส่งให้พ่อค้าคนกลาง การขายให้พ่อค้าคนกลางไม่ได้รับประกันว่าสินค้าจะขายได้หมด สินค้าที่ขายไม่หมดจะถูกส่งคืนให้แก่เกษตรกร แต่ถึงอย่างไรช่องทางนี้ก็เป็นที่ชื่นชอบของเกษตรกรเพราะเกษตรกรจะมีความชำนาญและให้ความสนใจทางด้านการผลิตมากกว่าทางด้านการตลาด (Klonsky et al., 2004) Frost&Sullivan (1997) พบว่า ส่วนใหญ่เกษตรกรที่ปลูกผักปลอดภัยยังคงเป็นเกษตรกรรายย่อย ช่องทางการจำหน่ายผักปลอดภัยที่สำรวจพบ ได้แก่ การ

จำหน่ายตามซูเปอร์มาร์เก็ต การจำหน่ายในตลาดในชุมชน การจำหน่ายตามริมถนน และการจำหน่ายโดยรถเร่ ตลาดผักปลอดภัยถือว่าเป็นตลาดทางเลือกชนิดหนึ่ง

สำหรับในประเทศไทยการศึกษาเรื่องระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรแบบยั่งยืน ของชวนชม (2543) พบว่า รูปแบบตลาดที่น่าจะเหมาะสมแก่เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษหรือผักปลอดภัย มี 4 รูปแบบ คือ ตลาดท้องถิ่นหรือตลาดในชุมชน เป็นรูปแบบการตลาดที่เกษตรกรควรกระทำเป็นอันดับแรก ตลาดนัดเป็นตลาดที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรที่อยู่ใกล้เมืองและทางคมนาคมสะดวก ตลาดแบบสหกรณ์เป็นตลาดที่สร้างความเชื่อมั่นกับเกษตรกรว่าได้ขายผลผลิตแน่นอน เหมาะสำหรับเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลเมืองและไม่สามารถมาตลาดนัดได้ ในขณะที่ตลาดขายตรงและตลาดกลางเหมาะสมที่จะเป็นตลาดขายส่งสินค้าเกษตร

ในปัจจุบันผู้ประกอบการค้าเพียงไม่กี่รายที่เป็นผู้จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานแล้วภายในประเทศ ได้แก่ สหกรณ์กรีนเนท จำกัด บริษัทนครหลวงค้าข้าว จำกัด และบริษัทพิพวรรณเบสท์ฟู้ด จำกัด โดยช่องทางการกระจายสินค้ามีอยู่สามทางคือ เครือซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านค้าเฉพาะ และการขายตรงหรือระบบสมาชิก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ผลิตอีกมากที่จำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์ภายในท้องถิ่นหรือมีลูกค้าประจำ (วิฑูรย์ และเจษฎิ, 2546)

สำหรับในจังหวัดเชียงใหม่ พุกษ์และคณะ (2543) ได้ทำการศึกษาระบบและกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่พบว่าช่องทางการจำหน่ายสินค้ามี 3 ช่องทาง คือ ขายให้บริษัท ขายในตลาดสด และฝากขายกับทางร้านค้า ซึ่งการกำหนดราคาและราคาที่เกษตรกรจะได้รับในแต่ละช่องทางจะแตกต่างกันไป

1.3.3 การเกษตรในระบบพันธะสัญญา

กรมส่งเสริมเกษตร (2534) ได้ให้ความหมายของ “ระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญา หรือระบบการทำเกษตรแบบสัญญาผูกพัน” ไว้ว่าเป็นการจัดการทางความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้รับซื้อผลผลิตแบบแน่วคง โดยที่ผู้ซื้อสามารถกำหนดความแน่นอนของวัตถุดิบซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ตนจะรับซื้อ โดยที่ไม่ต้องเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตนั้นเสียเอง หมายความว่าเกษตรกรที่อยู่ในระบบนี้ยังเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตเองอยู่ แต่มีการทำสัญญากับผู้รับซื้อโดยมีเงื่อนไข ส่วนสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2536) ได้ให้ความหมายของการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันว่า หมายถึง การทำการผลิตที่มีข้อตกลงหรือสัญญาต่าง ๆ ระหว่างเกษตรกร และนิติบุคคล เช่น โรงงานแปรรูปหรือบริษัท พ่อค้าทั่ว ๆ ไป สัญญานี้ อาจตกลงด้วยวาจาหรือทำเป็นลายลักษณ์อักษร โดยระบุเงื่อนไขเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดซึ่งจะตกลงกันก่อนจะทำการผลิต เป็นระบบ

ที่มีการตกลงระหว่างคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย คือ โรงงานแปรรูปกับเกษตรกร ซึ่งจะมีการผูกพันกัน 3 ลักษณะ คือ 1) ผูกพันเฉพาะการผลิต โดยโรงงานแปรรูปให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต การให้กู้ยืมเงินแก่เกษตรกร 2) ผูกพันแต่เฉพาะการตลาด โดยการกำหนดปริมาณการซื้อขายในราคาที่ได้ตกลงกันไว้ล่วงหน้าแล้ว และ 3) ผูกพันด้านการผลิตและการตลาด โดยโรงงานแปรรูปจะให้ความช่วยเหลือในด้านสินเชื่อ ปัจจัยการผลิต ความรู้และเทคนิคการผลิต เกษตรกรต้องขายผลผลิตให้แก่โรงงานตามจำนวนและราคาที่ตกลงกันไว้ในสัญญา

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเข้าร่วมทำการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาผูกพันตามผลการศึกษาของทรงศักดิ์และคณะ (2540) มี 4 ประการได้แก่ การมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน การขายผลผลิตได้ในราคาที่แน่นอน การเห็นคนอื่นปลูกแล้วมีรายได้ดี และการมีปัจจัยการผลิตให้ก่อน ในขณะที่เดียวกันทำการเกษตรในรูปแบบดังกล่าวก็สร้างปัญหาที่สำคัญ 5 อันดับแรก ได้แก่ ราคาประกันต่ำ หรือ ต่ำกว่าราคาซื้อขายในตลาด ผลผลิตไม่ได้มาตรฐานตามที่บริษัทหรือผู้ซื้อต้องการ ราคาปัจจัยการผลิตที่ผู้รับซื้อหรือบริษัทจัดหามาให้แพงกว่าท้องตลาด บริษัทหักเปอร์เซ็นต์ผลผลิตมาก และปัญหาการรอคิวผลผลิต ระบบเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันนี้ถึงแม้จะมีปัญหาอยู่บ้าง ทรงศักดิ์และอารี (2540) ก็ยืนยันว่าสามารถดำเนินการต่อไปได้หากปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไข พร้อมระบุว่าเมื่อเกษตรกรถึงร้อยละ 74 ที่มีรายได้ดีกว่าเดิมหลังจากที่เข้าร่วมการผลิตในระบบสัญญาผูกพัน

การศึกษานี้ในรายละเอียดถึงประโยชน์และศักยภาพการขยายผลของการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันนั้น ผลการศึกษาของทรงศักดิ์และอารี (2539) เรือนมุล (2540) และเกษม (2545) มีความสอดคล้องกัน โดยพบว่า เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาผูกพันส่วนใหญ่จะได้รับการช่วยเหลือในด้านความรู้กับเทคโนโลยีในการผลิต พืชชนิดใหม่ๆ ที่ไม่เคยผลิตมาก่อน การประกันราคาและการรับของผลผลิตจากบริษัทคู่สัญญา และสินเชื่อการเกษตร ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ช่วยให้เกษตรกรรายย่อยผู้มีที่ดินและทุนจำกัด ขาดประสบการณ์ในการผลิตสามารถทำการผลิตได้มากขึ้น และมีรายได้ที่แน่นอน นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาคุณภาพของผลผลิตและประสิทธิภาพการผลิตอีกด้วย เนื่องจากเกษตรกรจะได้รับวัตถุดิบในปริมาณและคุณภาพที่ต้องการ

ในด้านความสำเร็จของการทำการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา วุฒิชัย (2540) ระบุว่าขึ้นอยู่กับความสมดุลของผลประโยชน์ที่คู่สัญญา ในขณะที่ผลการศึกษาอารีและทรงศักดิ์ (2538) พบว่าความสำเร็จของการผลิตในระบบสัญญานั้นขึ้นอยู่กับความเคร่งครัดของสัญญา ความเอาใจใส่ของผู้รับซื้อที่จะดูแลการผลิตของเกษตรกรอย่างใกล้ชิด การแทรกแซงหรือให้ความช่วยเหลือของรัฐบาลจะต้องมีส่วนร่วมในการผลักดันให้การผลิตในระบบสัญญาประสบความสำเร็จมากขึ้น

ดังนั้นการใช้ระบบการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตของเกษตรกรรายย่อย เพื่อลดต้นทุนการผลิต ปรับปรุงคุณภาพสินค้า โดยใช้ระบบสัญญาผูกพัน จึงมีศักยภาพเป็นอย่างยิ่ง แต่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากรัฐบาลด้วย จึงจะทำให้เกิดผลหรือประสบความสำเร็จกับพืชที่มีการปลูกเฉพาะพื้นที่ หรือสามารถควบคุมอุปทานได้

1.3.4 ระบบการแบ่งผลประโยชน์

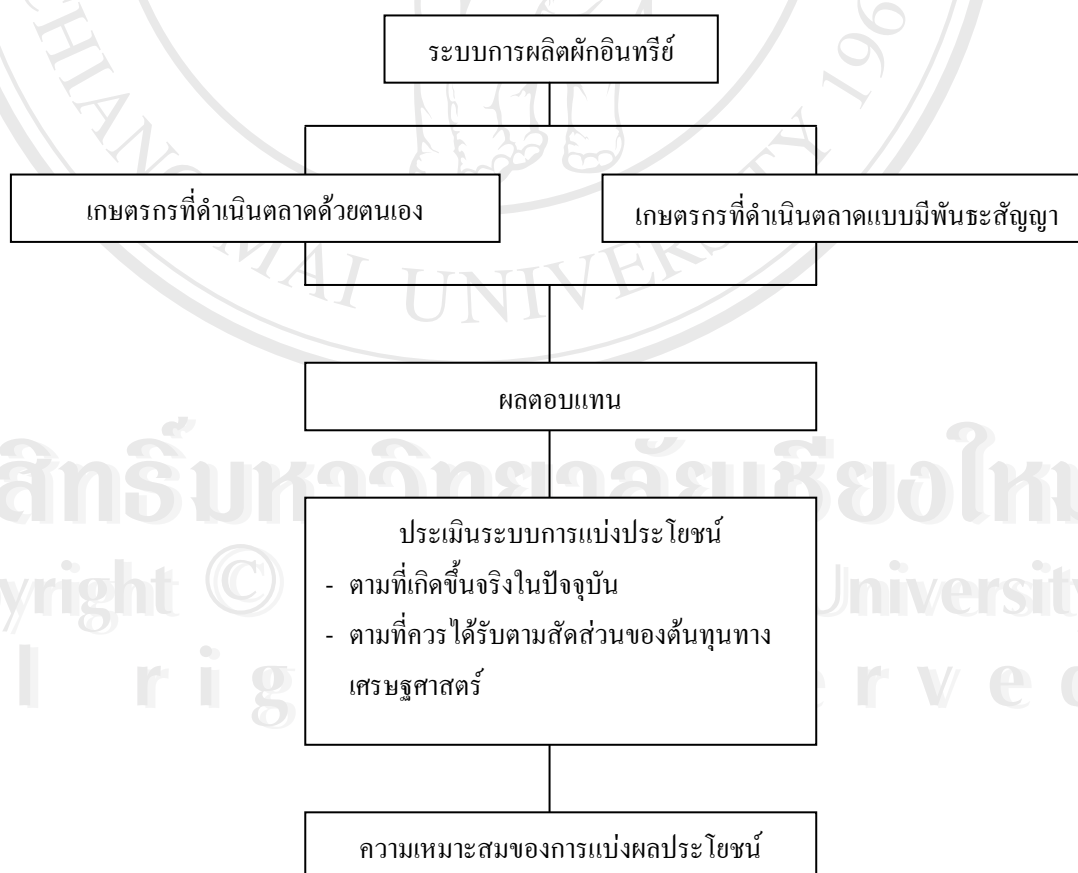
ระบบการแบ่งผลประโยชน์เป็นระบบที่แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความเท่าเทียมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นผู้ที่รับประโยชน์ (Stakeholders) จากการศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในชนบท ของ Tekwe and Percy (2001) ได้ใช้การแสดงความคิดเห็นในเรื่องของการมีส่วนร่วมได้ประโยชน์ ได้ใช้ต้นทุนและผลตอบแทนเป็นบรรทัดฐานในการวัดระบบการแบ่งผลประโยชน์ว่ามีความเป็นธรรมหรือไม่ ระหว่างกลุ่มของผู้ที่มีสิทธิ์และอำนาจหน้าที่ในการรับผิดชอบแตกต่างกันไป ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่ายังมีการแบ่งผลประโยชน์ในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างไม่เป็นธรรมโดยกลุ่มผู้มีอิทธิพลจะได้เข้าไปใช้ประโยชน์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ และสิ่งนี้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่บ่อนทำลายระบบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน Moran (1998) ได้ศึกษากรณีสำหรับการแบ่งผลประโยชน์โดยใช้หลักการแบ่งผลประโยชน์ในแบบจำลองการชดเชยความเป็นธรรมให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ โดยได้พยายามแจกแจงกลุ่มที่เป็นผู้สร้างประโยชน์และกลุ่มผู้ที่ได้รับประโยชน์ เพื่อที่จะจัดสรรการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ โดยพิจารณาจากการแบ่งผลประโยชน์และความเสี่ยงที่แต่ละฝ่ายจะได้รับ เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบายทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และสุขภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ระบบการแบ่งผลประโยชน์จะถูกนำไปใช้ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม แต่ OFWAT (1997) ก็ได้พยายามนำหลักการนี้มาประยุกต์ใช้กับหลักการทางการตลาด ระดับราคาที่แต่ละฝ่ายยอมรับได้ และระบบการแบ่งผลประโยชน์จากบริษัทสู่ผู้บริโภค จะถูกนำมากำหนดราคา โดยจะใช้อัตราผลตอบแทนเหนือต้นทุน ที่กำหนดเป็นค่าร้อยละตามเป้าหมายของบริษัท ผลตอบแทนส่วนเกินจากเป้าหมายของบริษัทจะถูกแบ่งสรรให้กับผู้บริโภคโดยการลดราคาให้กับผู้บริโภค ผู้บริโภคจะได้รับราคาที่ถูกลง ได้รับการแบ่งผลประโยชน์ในระบบที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่บริษัทยังอยู่ได้ นอกจากนี้ยังพบว่ามาตรการนี้จะนำมาซึ่งประสิทธิภาพในการผลิต บริษัทจะพยายามทำให้ต้นทุนต่อหน่วยลดลง ผลจากการศึกษาพบว่าบริษัทอาสาสมัครที่เข้าร่วมโครงการแบ่งสรรกำไรสู่ผู้บริโภค ไม่ได้มีผลการดำเนินงานแย่ลงไปกว่าบริษัทที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ แต่อย่างไรก็ตามการแนะนำวิธีการนี้ให้เป็นที่ยอมรับต้องใช้เวลาอัน อาจทำให้หมดแรงจูงใจในการลดต้นทุน และเป็นการยากที่จะกำหนดระดับผลกำไรปกติที่เหมาะสมของบริษัทให้

เป็นที่ยอมรับ นอกจากนี้การแบ่งผลประโยชน์โดยวิธีการลดราคาให้กับผู้บริโภคนี้ ทำให้บริษัท ไม่ได้มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด อาจจะทำให้บริษัทเปลี่ยนไปลงทุนในโครงการที่มีความเสี่ยงต่ำและได้ผลตอบแทนต่ำ แทนที่จะลงทุนในโครงการที่มีความเสี่ยงสูงและได้รับผลตอบแทนสูง อย่างไรก็ตาม ผลประโยชน์ในรูปของตัวเงินจะทำให้ความเป็นอยู่ของบุคคลและสังคมดีขึ้น แต่ผลประโยชน์ที่ดีจะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นในสังคม ดังนั้น Knoppers (2000) ซึ่งเสนอว่าในการพิจารณาการแบ่งผลประโยชน์จะไม่พิจารณาแต่เพียงตัวเงินหรือมุมมองในแง่เศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาถึงความจำเป็น คุณค่า ความสำคัญ และแง่มุมของวัฒนธรรมด้วย

1.4 วิธีการศึกษา

1.4.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาผลตอบแทน และระบบการแบ่งผลประโยชน์ของระบบการผลิตและการตลาดผักอินทรีย์ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตเกษตรกรที่จะทำการศึกษาเป็นเกษตรกรที่ผลิตและจำหน่ายผักอินทรีย์แบบมีสัญญาผูกพัน และเกษตรกรที่ผลิตและจำหน่ายแบบไม่มีสัญญาผูกพัน ซึ่งมีกรอบแนวคิดในการศึกษาดังแสดงในรูปที่ 1.1

รูปที่ 1.1 : กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาระบบการผลิตและระบบการตลาดผักอินทรีย์ โดยได้แบ่งพิจารณาเกษตรกรออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่เกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเองและเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา โดยจะประเมินผลตอบแทนจากการผลิตและการตลาดผักอินทรีย์ ที่ได้จากการสัมภาษณ์และใช้แบบสอบถาม และใช้สัดส่วนของผลตอบแทนต่อต้นทุนและอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุน เพื่อชี้วัดความคุ้มค่าในการจัดการด้านการผลิตและการตลาด จากนั้นจะใช้ผลตอบแทนและต้นทุนที่ได้จากการศึกษาไปประเมินระบบการแบ่งผลประโยชน์ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในระบบการผลิตผักอินทรีย์แบบมีสัญญาผูกพันซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญาและพ่อค้าคนกลาง ราคาและต้นทุนการจัดการที่เกิดขึ้นได้ถูกนำมาคิดเพื่อใช้ประเมินการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงในระบบ และการแบ่งผลประโยชน์ที่ควรจะเป็นตามสัดส่วนของการลงทุน เพื่อให้ทราบถึงการแบ่งผลประโยชน์ที่เหมาะสม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของการแบ่งผลประโยชน์ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในระบบการผลิตและการตลาดผักอินทรีย์แบบมีสัญญาผูกพัน ส่วนในระบบที่เกษตรกรมีการจัดการตลาดด้วยตนเองไม่ได้นำมาพิจารณาการแบ่งผลประโยชน์ภายในระบบ เนื่องจากมีเกษตรกรเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพียงรายเดียวในระบบทั้งในการจัดการด้านการผลิตและตลาด

1.4.2 วิธีการศึกษา

1.4.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

จากการสอบถามข้อมูลเบื้องต้นของสหกรณ์เกษตรกรอินทรีย์จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าพื้นที่ปลูกผักอินทรีย์และมีสมาชิกมากที่สุด ได้แก่ อำเภอแม่แตง และอำเภอสะเมิง และได้ทราบจากนักวิชาการเกษตรว่าในเขตอำเภอแม่ริมมีการผลิตผักอินทรีย์แบบมีพันธะสัญญากับพ่อค้าคนกลาง โดยพ่อค้าคนกลางจะรับซื้อผักของเกษตรกรในราคาที่ได้รับประกันเอาไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกพื้นที่ศึกษาในอำเภอแม่แตง อำเภอสะเมิง และอำเภอแม่ริม จากนั้นจึงได้ทำการสำรวจและสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์โดยใช้แบบสอบถามถึงโครงสร้างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต้นทุนและผลตอบแทน กิจกรรมในการผลิตและการตลาด เพื่อนำมาอธิบายลักษณะทั่วไปของเกษตรกร และศึกษาผลการดำเนินการและการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นภายในระบบ จากการสำรวจเกษตรกร พบว่าเกษตรกรผู้ผลิตผักอินทรีย์ค่อนข้างที่จะกระจัดกระจาย และมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ ในบางพื้นที่ ผู้วิจัยจึงได้พยายามเก็บข้อมูลจากเกษตรกรในเขตอำเภอแม่แตง อำเภอสะเมิง และอำเภอแม่ริม ให้ได้มากที่สุด โดยผู้วิจัยได้ทำการสุ่มเลือกหมู่บ้านเป้าหมายแบบ

เฉพาะเจาะจงจากข้อมูลที่ได้รับมา และได้เก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ผลิตผักอินทรีย์ทุกรายในพื้นที่เป้าหมาย ผลจากการสำรวจข้อมูลภาคสนามสามารถเก็บข้อมูลจากเกษตรกรได้เพียง 32 ราย

ในตารางที่ 1.1 แสดงการแจกแจงจำนวนเกษตรกรตัวอย่างตามพื้นที่ศึกษา โดยเกษตรกรตัวอย่างจำนวน 20 รายเป็นเกษตรกรที่จัดการตลาดด้วยตนเอง ซึ่งมาจากหมู่บ้านอมลอง ต.แม่สาบ, หมู่บ้านยังเมิน และหมู่บ้านใหม่ประชาชื่น ต.ยังเมิน อ.สะเมิง, หมู่บ้านคอนเจียง ต.สบเปิง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ และเกษตรกรจำนวน 12 ราย เป็นเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญากับพ่อค้าคนกลางที่มาจากหมู่บ้านสะลวงใน หมู่บ้านแม่กะเปียง หมู่บ้านนาหีด และหมู่บ้านแม่แอน ต.สะลวง อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ โดยพบว่ามีพ่อค้าคนกลางจำนวน 2 ราย

ตารางที่ 1.1 จำนวนเกษตรกรตัวอย่างที่เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม

หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ช่องทางการจำหน่าย	จำนวน	รวม
อมลอง	แม่สาบ	สะเมิง	เชียงใหม่	จัดการตลาดด้วยตนเอง	4	20
ยังเมิน	ยังเมิน	สะเมิง	เชียงใหม่	จัดการตลาดด้วยตนเอง	3	
ใหม่ประชาชื่น	ยังเมิน	สะเมิง	เชียงใหม่	จัดการตลาดด้วยตนเอง	1	
คอนเจียง	สบเปิง	แม่แตง	เชียงใหม่	จัดการตลาดด้วยตนเอง	12	
นาหีด	สะลวง	แม่ริม	เชียงใหม่	จัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา	2	12
แม่แอน	ห้วยทราย	แม่ริม	เชียงใหม่	จัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา	2	
แม่กะเปียง	สะลวง	แม่ริม	เชียงใหม่	จัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา	2	
สะลวงใน	สะลวง	แม่ริม	เชียงใหม่	จัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา	6	
รวม						32

ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ ปีการเพาะปลูก 2547/48

ในส่วนของผู้ค้าคนกลางผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลกิจกรรมในการจัดการด้านการตลาด อาทิเช่น การรับซื้อผลผลิต การคัดเกรด การตกแต่งผลผลิต การขนส่งผลผลิต และการจำหน่ายผลผลิต นอกจากนี้ยังได้เก็บรวบรวมต้นทุนต่อหน่วย ความเสียหายที่เกิดจากการจัดการตลาด เพื่อใช้ประเมินต้นทุนทางการตลาดที่เกิดขึ้น

1.4.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากเกษตรกรผู้ผลิตผักอินทรีย์ในจังหวัดเชียงใหม่ ออกเป็น 2 ส่วน ในส่วนแรกคือการศึกษาผลตอบแทนของเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยต้นทุนที่นำมาคำนวณเป็นต้นทุนต่อหน่วยผลผลิตที่พ่อค้าคนกลางขายได้ ดังนั้นมูลค่าความเสียหายถูกสะท้อนออกมาในราคาที่เกษตรกรได้รับ จึงทำให้ราคาที่สะท้อนออกมาสูงกว่า

ราคาที่เกี่ยวข้องได้รับจริง และในการวิเคราะห์ส่วนที่สองคือ การวิเคราะห์การแบ่งผลประโยชน์ในระบบ สัดส่วนผลตอบแทนที่ได้รับจากกิจกรรมที่ดำเนินการต่อผลตอบแทนรวมของทั้งระบบถูกใช้ในการคำนวณและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบ เพื่อใช้ประเมินการแบ่งผลประโยชน์ภายในระบบ

(ก) การวิเคราะห์ผลตอบแทน

1) อัตราส่วนรายรับต่อต้นทุนผลตอบแทนจากการจัดการด้านการผลิตและการตลาดจะถูกนำมาวิเคราะห์โดยสัดส่วนของผลตอบแทนต่อต้นทุน

$$BCR = \frac{R}{C} \quad (1)$$

โดยที่

BCR	=	สัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน
R	=	รายได้ต่อหน่วย (บาท/กก.)
C	=	ต้นทุนต่อหน่วย (บาท/กก.)

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าเกษตรกรมีการจัดการตลาดอยู่ 2 ประเภทใหญ่ๆ ผู้วิจัยจึงแบ่งเกษตรกรออกเป็น 2 กลุ่มประกอบด้วยเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเองและเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธมิตรสัญญา กับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเกษตรกรในแต่ละกลุ่มนั้นมีกิจกรรมทางการตลาดที่แตกต่างกันไป

สำหรับเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเองซึ่งทำกิจกรรมทั้งด้านการผลิตและการตลาด มีรายละเอียดที่จะนำมาพิจารณาสัดส่วนของผลตอบแทนต่อต้นทุนมีความแตกต่างไปจากเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธมิตรสัญญา ดังนั้นจากสมการ (1) สามารถนำมาเขียนใหม่ตามรายละเอียดของต้นทุนได้ดังนี้

$$BCR_{SF} = \frac{R_{SFM}}{C_{SFP} + C_{SFM}} \quad (2)$$

โดยที่

BCR_{SF}	=	สัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเอง
R_{SFM}	=	รายได้ต่อหน่วยที่ขายได้ที่ตลาด (บาท/กก.)
C_{SFP}	=	ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)
C_{SFM}	=	ต้นทุนการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

สำหรับเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญากับพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรจะรับภาระเฉพาะต้นทุนการผลิตทั้งหมด ในส่วนของต้นทุนการตลาดนั้น พ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด ดังนั้นในระบบการจัดการนี้จะมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสองฝ่าย ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องแบ่งผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นจะได้สัดส่วนของผลตอบแทนต่อต้นทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบทำพันธะสัญญาดังนี้

$$BCR_{CF} = \frac{R_{CF}}{C_{CF}} \quad \text{-----} \quad (3)$$

โดยที่ BCR_{CF} = สัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา

R_{CF} = รายได้ต่อหน่วยที่ขายได้ที่ฟาร์ม (บาท/กก.)

C_{CF} = ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

ส่วนสัดส่วนของผลตอบแทนต่อต้นทุนของพ่อค้าคนกลาง สามารถคำนวณได้ดังนี้

$$BCR_{CC} = \frac{R_{CCM}}{C_{CCM}} \quad \text{-----} \quad (4)$$

โดยที่ BCR_{CC} = สัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนของพ่อค้าคนกลาง

R_{CCM} = รายได้ต่อหน่วยที่ขายได้ที่ตลาด (บาท/กก.)

C_{CCM} = ต้นทุนการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

ค่าของสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนที่ออกมาอาจจะมีค่าเท่ากับ 1 น้อยกว่า 1 หรือมากกว่า 1 ซึ่งแต่ละค่าจะมีความหมายแตกต่างกันไป

ถ้าค่าสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนเท่ากับ 1 นั้นแสดงว่าการลงทุนในกิจกรรมการค้าและการผลิตและการตลาดไม่ได้สร้างผลกำไร แต่ก็ไม่ได้ทำให้ขาดทุน

ถ้าค่าสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนน้อยกว่า 1 นั้นแสดงว่าเกิดการขาดทุนจากการลงทุนในกิจกรรมการค้าและการผลิตและการตลาด และถ้าค่าสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนมากกว่า 1 นั้น แสดงว่ามีผลกำไรเกิดขึ้นจากการลงทุนในกิจกรรมการค้าและการผลิตและการตลาด

2) กำไรต่อหน่วยและอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุน

นอกจากการวิเคราะห์ผลตอบแทนจากสัดส่วนต้นทุนต่อผลตอบแทน (B/C Ratio) แล้ว ยังสามารถพิจารณาได้จากผลตอบแทนเหนือการลงทุน ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงผลตอบแทนที่จะได้รับจากการลงทุนไป 1 หน่วย ทำให้ง่ายต่อการเปรียบเทียบและเห็นภาพได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งสามารถคำนวณได้ดังนี้

เกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเองมีการคำนวณผลตอบแทนต่อหน่วยดังต่อไปนี้

$$\pi_{SF} = R_{SFM} - (C_{SFP} + C_{SFM}) \quad (5)$$

โดยที่

- π_{SF} = กำไรต่อหน่วย (บาท/กก.)
- R_{SFM} = รายได้ต่อหน่วยที่ขายได้ที่ตลาด (บาท/กก.)
- C_{SFP} = ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)
- C_{SFM} = ต้นทุนการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

ซึ่งเกษตรกรกลุ่มนี้มีต้นทุนทั้งในการจัดการด้านการผลิตและการตลาด

สูตรของอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเอง มีดังต่อไปนี้

$$RR_{SF} = \frac{\pi_{SF}}{C_{SFP} + C_{SFM}} \quad (6)$$

โดยที่ RR_{SF} = อัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเอง (บาท/กก.)

- π_{SF} = กำไรต่อหน่วย (บาท/กก.)
- C_{SFP} = ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)
- C_{SFM} = ต้นทุนการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

เกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา มีการคำนวณผลตอบแทนต่อหน่วยดังต่อไปนี้

$$\pi_{CF} = R_{CFF} - C_{CFP} \quad \text{-----} \quad (7)$$

โดยที่ π_{CF} = กำไรต่อหน่วยของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา (บาท/กก.)

R_{CFF} = รายได้รวมที่ขายได้ที่ฟาร์ม (บาท/กก.)

C_{CFP} = ต้นทุนในการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

ซึ่งต้นทุนที่เกิดขึ้นของเกษตรกรกลุ่มนี้มีเฉพาะต้นทุนการผลิต เพราะเกษตรกรจะขายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้าคนกลางที่ฟาร์มหลังการเก็บเกี่ยว

สูตรของอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา มีดังต่อไปนี้

$$RR_{CF} = \frac{\pi_{CF}}{C_{CFP}} \quad \text{-----} \quad (8)$$

โดยที่ RR_{CF} = อัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา (บาท/กก.)

π_{CF} = กำไรต่อหน่วย (บาท/กก.)

C_{CFP} = ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

ส่วนพ่อค้าคนกลางมีการคำนวณผลตอบแทนต่อหน่วยดังต่อไปนี้

$$\pi_{CC} = M - C_{CCM} \quad \text{-----} \quad (9)$$

โดยที่ π_{CC} = กำไรต่อหน่วยของพ่อค้าคนกลาง (บาท/กก.)

M = ส่วนเหลือจากการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

C_{CCM} = ต้นทุนการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

ในที่นี้ส่วนเหลือจากการตลาด คือ ราคาที่ขายได้ที่ตลาด - ราคาที่ขายได้ที่ฟาร์ม

พ่อค้าคนกลางจะได้กำไรจากส่วนเหลือจากการตลาด

สูตรของอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนของพ่อค้าคนกลางมีดังต่อไปนี้

$$RR_{CC} = \frac{\pi_{CC}}{C_{CCM}} \quad \text{-----} (10)$$

โดยที่ RR_{CC} = อัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนของพ่อค้าคนกลาง (บาท/กก.)

π_{CC} = กำไรต่อหน่วย (บาท/กก.)

C_{CCM} = ต้นทุนการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

(ข) การวิเคราะห์การแบ่งผลประโยชน์

เนื่องจากในระบบการจัดการที่เกษตรกรมีการจัดการตลาดด้วยตนเองมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพียงฝ่ายเดียวซึ่งก็คือเกษตรกร จึงไม่สามารถนำมาวิเคราะห์การแบ่งผลประโยชน์ในระบบได้ ดังนั้นการศึกษานี้จึงพิจารณาการแบ่งผลประโยชน์ในระบบการจัดการที่มีการทำพันธะสัญญา ซึ่งสามารถคำนวณได้ดังนี้

$$BSRF = \frac{\pi_{SF}}{\pi_{SF} + \pi_{CC}} \times 100 \quad \text{-----} (11)$$

โดยที่ $BSRF$ = สัดส่วนการแบ่งผลประโยชน์ในสถานการณ์จริงของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา

π_{SF} = ผลตอบแทนจากการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

π_{CC} = ผลตอบแทนจากการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

$$BSRC = \frac{\pi_{CC}}{\pi_{SF} + \pi_{CC}} \times 100 \quad \text{-----} (12)$$

โดยที่ $BSRC$ = สัดส่วนการแบ่งประโยชน์ในสถานการณ์จริงของพ่อค้าคนกลาง

π_{CC} = ผลตอบแทนจากการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

π_{SF} = ผลตอบแทนจากการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

ในการพิจารณาความเป็นธรรมในการแบ่งผลประโยชน์นั้นผู้วิจัยได้พิจารณาจากสัดส่วนในการลงทุน ใครลงทุนมากก็ควรจะได้ประโยชน์มาก ใครลงทุนน้อยก็ควรจะได้ประโยชน์น้อย เพราะฉะนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าสัดส่วนผลประโยชน์ที่เป็นธรรมจึงเป็นไปตามสัดส่วนของ

ต้นทุน ดังนั้นสัดส่วนของต้นทุนที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละฝ่ายต้องแบกรับภาระต่อต้นทุนรวมทั้งหมด จะบ่งชี้ให้เห็นถึงการแบ่งผลประโยชน์ในอุดมคติ สามารถคำนวณได้ดังสูตรต่อไปนี้

$$BSIF = \frac{C_{CFP}}{C_{CFP} + C_{CCM}} \times 100 \quad \text{-----} (13)$$

โดยที่ BSIF = อัตราส่วนผลประโยชน์ในอุดมคติของเกษตรกรที่มีการจัดการ
ตลาดแบบมีพันธะสัญญา

C_{CFP} = ต้นทุนในการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

C_{CCM} = ต้นทุนในการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

$$BSIC = \frac{C_{CCM}}{C_{CFP} + C_{CCM}} \times 100 \quad \text{-----} (14)$$

โดยที่ BSIC = อัตราส่วนผลประโยชน์ในอุดมคติของพ่อค้าคนกลาง

C_{CCM} = ต้นทุนในการตลาดต่อหน่วย (บาท/กก.)

C_{CFP} = ต้นทุนในการผลิตต่อหน่วย (บาท/กก.)

การพิจารณาเปรียบเทียบการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงในระบบ และการแบ่งผลประโยชน์ที่ควรเกิดขึ้นในระบบ จะทำให้ทราบความเป็นธรรมของการแบ่งผลประโยชน์ตามสัดส่วนของการลงทุนของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ถ้าสัดส่วนของผลตอบแทนเท่ากับสัดส่วนของการลงทุนเท่ากัน ก็แสดงว่าการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงในระบบทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบได้รับการแบ่งสรรที่เป็นธรรม

(ค) การหาราคาในอุดมคติ เมื่อมีการแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

นอกจากนี้การศึกษานี้ยังได้คำนวณราคาที่เหมาะสมที่จะเกิดขึ้นในระบบที่มีการแบ่งผลประโยชน์ที่เป็นธรรม โดยใช้หลักในการตั้งราคาจากสัดส่วนของการแบ่งผลประโยชน์ตามสัดส่วนของการลงทุนของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบ ซึ่งในการศึกษานี้ได้แก่เกษตรกรและพ่อค้าคนกลาง สามารถคำนวณได้ดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

กำหนดให้ π_{CF} = กำไรของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญาในอุดมคติ

π_{CC} = กำไรของพ่อค้าในอุดมคติ

C_{CFP} = ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา

C_{CCM} = ต้นทุนการตลาดของพ่อค้าคนกลาง

ω_1 = สัดส่วนการลงทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา

ω_2 = สัดส่วนการลงทุนของพ่อค้าคนกลาง

ดังนั้นสัดส่วนการลงทุนของเกษตรกรที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา แสดงได้ดังสมการที่ (15)

$$\omega_1 = \frac{C_{CFP}}{C_{CFP} + C_{CCM}} \quad (15)$$

สัดส่วนการลงทุนของพ่อค้าคนกลาง แสดงได้ดังสมการที่ (16)

$$\omega_2 = \frac{C_{CCM}}{C_{CFP} + C_{CCM}} \quad (16)$$

เนื่องจากในระบบมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพียง 2 ฝ่าย ประกอบด้วยเกษตรกรที่จัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญาและพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นสัดส่วนการลงทุนของเกษตรกรที่จัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญาและพ่อค้าคนกลางรวมกันจึงเท่ากับ 1 ซึ่งแสดงไว้ในสมการที่ 17

$$\omega_1 + \omega_2 = 1 \quad (17)$$

หากการแบ่งผลประโยชน์เป็นธรรม นั้นหมายความว่าสัดส่วนการลงทุนจะต้องเป็นสัดส่วนเดียวกันกับสัดส่วนของผลตอบแทนที่ได้รับ ดังนั้น

1) ในกรณีที่ราคาที่ได้รับที่ฟาร์มตามที่ได้รับจริง (P_1) และต้องการหาราคาในอุดมคติของพ่อค้าคนกลางที่ควรจะขายที่ตลาด (P_2) สามารถคำนวณได้ดังสมการที่ (18) (ดูที่มาของสมการในภาคผนวกที่ 2)

$$\pi_{cc} = \frac{\omega_2}{\omega_1}(P_1 - C_{CCF}) \quad \text{————— (18)}$$

ดังนั้น ราคาในอุดมคติของพ่อค้าคนกลางสามารถคำนวณได้ตั้งสมการที่ (19) (ดูที่มาของสมการในภาคผนวกที่ 2)

$$P_2 = P_1 + C_{CCM} + \pi_{cc} \quad \text{————— (19)}$$

2) ในกรณีที่ราคาขายที่ตลาดของพ่อค้าคนกลาง (P_2) คงที่ และต้องการหารราคาในอุดมคติที่เกษตรกรที่จัดการตลาดแบบมีพันธสัญญาที่ควรจะได้รับ (P_1) สามารถคำนวณได้ตั้งสมการที่ (20) (ดูที่มาของสมการในภาคผนวกที่ 2)

$$\pi_{CF} = \omega_1(P_2 - C_{CCF} - C_{CCM}) \quad \text{————— (20)}$$

ดังนั้นราคาในอุดมคติที่เกษตรกรที่จัดการตลาดแบบมีพันธสัญญาควรจะได้รับ (P_1) จะสามารถคำนวณได้ตั้งสมการที่ (21) (ดูที่มาของสมการในภาคผนวกที่ 2)

$$P_1 = C_{CCF} + \pi_{CF} \quad \text{————— (21)}$$